

Na koniec pewna uwaga, czy raczej życzenie pod adresem autora pracy. Pisze on, że odkrywanie pedagogicznej myśli inspirowanej tomizmem ma znaczenie nie tylko dla teorii pedagogicznej, ale i dla praktycznego wychowania. Autor jednak nie zamierzał zapuszczać się w szukanie odpowiedzi, na czym owo znaczenie miałyby polegać. A jest to problem bardzo ciekawy. Uważam, że to wyzwanie stoi przed autorem w dalszych jego twórczych poszukiwaniach.

Praca Jarosława Horowskiego jest bardzo ważnym dokonaniem w polu pedagogiki filozoficznej, potrzebna nie tylko na półkach bibliotek dla studentów i profesorów, ale także dla tych wszystkich, których interesuje pogłębiona refleksja o wychowaniu człowieka. Autorowi życzę dalszych, podobnie wartościowych i wybitnych publikacji w tak istotnym polu refleksji nad wychowaniem.

*Jerzy Bagrowicz**

Urszula Wróblewska, *Działalność kulturalno-oświatowa Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok: TransHumana, 2015, s. 256;
Urszula Wróblewska, *Karaimi wileńscy w okresie międzywojennym. Protokoły z posiedzeń organizacji karaimskich. Edycja źródeł*, Białystok: TransHumana, 2015, s. 226.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2016.016>

Historycy wychowania od wielu lat interesują się problematyką rozwoju oświaty mniejszości narodowych w Polsce okresu międzywojennego¹. Nie jest to przypadkowe, Druga Rzeczypospolita była bowiem państwem wielonarodowościowym, a członkowie mniejszości narodowych i etnicznych stanowili około 35% ogólnej liczby jej mieszkańców. Recenzowana publikacja przybliży działalność kulturalno-oświatową najmniej licznej mniejszości etnicznej w Polsce, jaką od kilku wieków stanowią Karaimi, sprowadzeni

* Ks. prof. zw. dr hab. Jerzy Bagrowicz jest emerytowanym profesorem pedagogiki i teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, założycielem i wieloletnim redaktorem czasopisma „Paedagogia Christiana”. Adres: ul Kościelna 8a, 87-800 Włocławek; e-mail: bagro@umk.pl.

¹ Klasyczną pracę w tym zakresie opublikował m.in. Stanisław Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968).

na ziemi Polski i Litwy w XIV wieku. Według spisu powszechnego z 2011 roku obecnie w naszym kraju mieszka zaledwie 314 osób narodowości karaimskiej, jednak w latach Drugiej Rzeczypospolitej było ich ponad 1000 (szacuje się, że liczba ta wahała się pomiędzy 800 a 1500 osób).

Należy podkreślić, że jest to kolejna, po wydanej w 2012 roku *Oświacie Tatarów w Drugiej Rzeczypospolitej*², książka tej autorki, poświęcona mniejszościom etnicznym w Polsce okresu międzywojennego. Urszula Wróblewska jest adiunktem w Katedrze Historii Wychowania na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, a jej zainteresowania naukowe wyraźnie oscylują wokół problemów rozwoju oświaty i kultury mniejszości etnicznych Tatarów i Karaimów zamieszkujących ziemie polskie w latach 1918–1939³.

² Urszula Wróblewska, *Oświata Tatarów w Drugiej Rzeczypospolitej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2012).

³ Jest ona m.in. autorką następujących publikacji na ten temat: „Znaczenie społeczności karaimskiej w rozwoju orientalistyki na uczelniach wyższych w okresie międzywojennym”, w: *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności*, red. Elwira J. Kryńska, Małgorzata Głóskowska-Sołdatow, Anna Kienig (Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2015), 221–229; „Sytuacja prawna Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej w świetle aktów ustawodawczych”, w: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, red. Jarosław Durka (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014), 129–148; „Działalność wileńskiego oddziału Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej”, *Acta Baltico-Slavica* 37 (2013): 165–174; „Sytuacja oświatowa społeczności tatarskiej w Drugiej Rzeczypospolitej”, *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* 21 (2012): 159–188; „Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP”, *Nauka* 2 (2011): 109–124; „Religia Tatarów polskich w szkołach w II Rzeczypospolitej”, w: *Szkoła polska od średniowiecza do XX wieku. Między tradycją a innowacją*, red. Irena Szybiak, Adam Fijałkowski, Janina Kamińska (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2010), 389–397; „Źródła wychowania państwowego Tatarów polskich w latach 1918–1939”, w: *Etniczność i obywatelskość w nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. Jerzy Nikitorowicz, Dorota Misiejuk, Mirosław Sobecki (Białystok: TransHumana, 2007), 136–143; „Wileńskie Koło Młodzieży Tatarskiej, jako główny inicjator i koordynator działalności społecznej młodzieży tatarskiej w okresie międzywojennym”, w: *Wśród „swoich” i „obcych”. Rola edukacji w społeczeństwach wielokulturowych Europy Środkowej (XVIII–XX wiek)*, red. Stefania Walasek (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2006), 133–144; „Wiedza kulturowa Tatarów polskich – komunikat z badań”, *Archiwum Etnograficzne* 43 (2005): 205–211; „Pokolenie młodzieży tatarskiej wobec procesów oświatowych”, *Przegląd Polonijny* 3 (2004): 127–135; „Wielowymiarowość tożsamości kulturowej Tatarów polskich (raport z badań)”, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 1 (2004): 87–99.

Jak czytamy we „Wstępie”: „Celem pracy jest analiza i opis działalności kulturalno-oświatowej Karaimów, rozumianej jako proces upowszechniania wykształcenia oraz rozszerzania świadomości społecznej, politycznej, narodowej i etnicznej poprzez kształcenie oraz instytucje wychowania równoległego, w zróżnicowanej etnicznie i wyznaniowo Drugiej Rzeczypospolitej”⁴. Publikacja, co zaznacza autorka, ma charakter interdyscyplinarny i łączy perspektywy badawcze pedagogiki, historii, antropologii oraz politologii. Jej zakres chronologiczny obejmuje w zasadzie okres międzywojenny, chociaż w niektórych przypadkach przywoływane są wydarzenia wcześniejsze, głównie w celu ukazania szerszego kontekstu ogólnej sytuacji Karaimów na ziemiach polskich. Z kolei zakres terytorialny książki wyznaczają tereny tradycyjnego osadnictwa tej grupy etnicznej, czyli wschodnie województwa Drugiej Rzeczypospolitej (wołyńskie, wileńskie i stanisławowskie).

Autorka wybrała dla potrzeb pracy układ rzeczowo-chronologiczny, co ze względu na charakter pozyskanego materiału źródłowego oraz zakres poruszanych treści było rozwiązaniem właściwym.

Przygotowanie tej publikacji wymagało szerokiego zakresu kwerend archiwalnych i bibliotecznych zarówno w Polsce, jak i na Litwie. Objęły one między innymi Litewską Narodową Bibliotekę im. Marcina Maźwida w Wilnie, Bibliotekę Uniwersytetu Wileńskiego, Muzeum Narodowe Litwy, Muzeum Narodowe w Warszawie, Zakład Narodowy Ossolińskich we Wrocławiu i Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

Ostatecznie ze zbiorów litewskich autorka wykorzystała przede wszystkim materiały Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego oraz Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie. To tam zdeponowane zostały cenne dokumenty dotyczące Karaimów, między innymi materiały związane z działalnością Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej czy archiwum Karaimskiego Zarządu Duchownego w Trokach. W Polsce natomiast cenne źródła zostały odnalezione głównie w Archiwum Akt Nowych i Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz w archiwach i bibliotekach krakowskich: Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności oraz Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nie wszystkie planowane kwerendy udało się zrealizować. Trudno dostępne okazały się materiały z Muzeum Karaimów w Trokach, natomiast niestabilna sytuacja polityczna wykluczyła objęcie kwerendą archiwów ukraińskich.

⁴ Wróblewska, *Działalność*, 10.

W szerokim zakresie autorka uwzględniła także różnorakie źródła drukowane, to jest pamiętniki, wspomnienia i relacje, materiały statystyczne i zbiory dokumentów między innymi Dzienniki Urzędowe, Dzienniki Ustaw, źródła o charakterze epistolarnym oraz prasę. W przypadku prasy szczególną rolę odegrały oczywiście tytuły periodyków karaïmskich, takich jak *Karaj Awazy* czy *Mysł Karaïmska*. Bibliografia uwzględnia także niezwykle bogaty wykaz literatury przedmiotu, co skłania do wniosku, że podstawa źródłowa publikacji jest szeroka i zróżnicowana. Obejmuje ona także źródła wywołane, czyli przeprowadzone przez Urszulę Wróblewską wywiady z najstarszym pokoleniem Karaïmów mieszkających na Litwie i w Polsce. Szkoda, że nie zostały one wyszczególnione w bibliografii, są jednak wyraźnie zaznaczone w przypisach⁵. Spotkania z Karaïmami pozwoliły uzyskać autorce dostęp do archiwów prywatnych członków tej mniejszości etnicznej, co w efekcie niezwykle wzbogaciło wyłaniający się z pracy obraz ich życia kulturalno-oświatowego. Pozyskane w ten sposób zdjęcia z różnego rodzaju uroczystości czy fotokopie świadectw szkolnych Karaïmów częściowo zastąpiły, niedostępne dla badaczki, materiały z Muzeum Karaïmów w Trokach.

Na podkreślenie zasługuje niezwykle obszernie i starannie przedstawiony w pracy dotychczasowy stan badań nad historią pobytu i działalności Karaïmów w Polsce w kontekście prowadzonych od XIX wieku badań antropologicznych, etnograficznych czy językoznawczych. Wyraźnie wskazuje on na lukę w opracowaniach dotyczących aktywności kulturalno-oświatowej tej mniejszości osiadłej na wschodnich terenach Drugiej Rzeczypospolitej. W rodzimej literaturze brak także prób syntetycznych ujęć dziejów Karaïmów w Polsce, dotyczy to zwłaszcza XIX i początków XX wieku, kiedy to można zauważyć ich niezwykle aktywną działalność kulturalną, naukową, społeczną i dobroczynną. Trzeba stwierdzić, że tę lukę wypełnia właśnie recenzowana książka.

Publikacja składa się z 6 rozdziałów. Rozdział pierwszy przybliży sytuację społeczno-prawną Karaïmów, opisuje problemy demograficzne tej grupy, określa podstawy prawne ich działalności kulturalno-oświatowej oraz charakteryzuje zasady organizacji karaïmskich gmin wyznaniowych⁶. Kolejne dwa rozdziały poświęcono uwarunkowaniom procesów kształcenia ludności karaïmskiej. Urszula Wróblewska przedstawiła ten problem zarówno

⁵ Jak wynika z adnotacji w przypisach, cennych informacji dostarczyli autorce: Mariola Abkowicz, Emanuel Łopatto, Romuald Szpakowski oraz Maria Emilia Zajączkowska-Łopatto. Por. s. 37, 40, 86, 92, 102, 104–105, 168.

⁶ Rozdział 1: „Sytuacja społeczno-prawna Karaïmów”, 31–66.

w odniesieniu do szkół karaimskich, a trzeba podkreślić, że w okresie międzywojennym na ziemiach polskich funkcjonowała tylko jedna powszechna szkoła karaimska w Trokach (działała krótko, od 1918 do 1923 roku) oraz szkoły religijne, w których uczono religii i języka tej mniejszości, jak i w odniesieniu do publicznych oraz prywatnych placówek edukacyjnych wszystkich szczebli, od szkół powszechnych przez średnie po wyższe⁷. Ostatnie trzy rozdziały dotyczą już bezpośrednio działalności kulturalno-oświatowej Karaimów, jej założeń programowych oraz form realizacyjnych⁸. Autorka dokonała tam próby odtworzenia celów pracy kulturalno-oświatowej gmin karaimskich oraz wpływu, jaki wywarły na nie tak istotne dla całej społeczności karaimskiej wydarzenia, jak ogólnopolska konferencja gmin karaimskich w Haliczu czy Pierwszy Ogólnopolski Zjazd Karaimów w Trokach. Zaznaczyła też, jak przełomowy dla rozwoju działań kulturalno-oświatowych tej grupy był ingres Jego Ekscelencji Hachana Karaimów. Analizując poszczególne formy pracy kulturalno-oświatowej Karaimów, rozróżnia działania społeczności oraz gmin. W pierwszym przypadku wspomina o Towarzystwie Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej, o zaangażowaniu kobiet i młodzieży oraz o akcjach dobroczynnych. Natomiast prezentując pracę gmin karaimskich, uwzględnia takie formy działalności w zakresie kultury i oświaty jak: czasopisma, odczyty naukowe, uroczystości, bale i przedstawienia teatralne, wycieczki oraz plany założenia Muzeum i Archiwum Karaimskiego w Trokach.

W pracy ukazano działalność kulturalno-oświatową kilku karaimskich organizacji, takich jak Duchowny Zarząd Karaimski, Koła Młodzieży Karaimskiej „Bir-Baw”, Wileńskie Stowarzyszenie Karaimów oraz aktywność karaimskich kobiet zrzeszonych w „Kołach Pań”. Trzeba zaznaczyć, że Karaimi byli lojalni wobec państwa polskiego, mogli zatem liczyć między innymi na wsparcie ze strony wojewody wileńskiego Władysława Raczkiewicza w pozyskaniu większej dotacji rządowej na swoją działalność. Posiadali bogate tradycje oświatowe, już w XVI wieku prowadzili w Trokach karaimską szkołę religijną (midrasz), zrujnowaną w latach I wojny i odbudowaną na przełomie 1918 i 1919 roku. Bardzo dbali o kształcenie dzieci i młodzieży w zakresie języka i religii karaimskiej. Utrzymywali ożywione kontakty

⁷ Rozdział 2: „Kształcenie w szkołach karaimskich”, 67–87; rozdział 3: „Karaimi w szkołach publicznych i prywatnych”, 88–108.

⁸ Rozdział 4: „Założenia programowe działalności kulturalno-oświatowej Karaimów”, 109–127; rozdział 5: „Działalność społeczno-oświatowa społeczności karaimskiej”, 128–142; rozdział 6: „Formy działalności gmin karaimskich w zakresie kultury i oświaty”, 143–176.

z Karaimami mieszkającymi w innych krajach. Kultywowali takie tradycyjne uroczystości jak święto z okazji zakończenia żniw (Orah Toju), w podniosły sposób obchodzili także rocznice założenia Karaimskiego Zarządu Duchownego czy jubileusze działaczy społecznych i duchownych. Brali aktywny udział w uroczystościach z okazji świąt państwowych czy innych ważnych dla Polaków wydarzeń, chętnie przyjmowali wizyty reprezentantów władz Drugiej Rzeczypospolitej, między innymi prezydenta Ignacego Mościckiego. Dostosowując się do przepisów prawa polskiego i realiów życia w Polsce, kultywowali jednocześnie własne tradycje kulturalno-światowe, zakładali organizacje i stowarzyszenia, wydawali karaimskie czasopisma, a nawet prowadzili badania naukowe dotyczące Karaimów. Tę niezwykle aktywną pracę kulturalno-oświatową Karaimów w okresie międzywojennym przedstawiono w pracy na szerszym tle przemian politycznych, społecznych i oświatowych zachodzących w Drugiej Rzeczypospolitej.

Warto podkreślić, że pracę uzupełnia obszerny i interesujący aneks, w którym autorka zamieściła 35 dokumentów oraz 9 tabel, wszystkie materiały pochodzą ze zbiorów wileńskich archiwów i bibliotek. Materiał ilustracyjny pojawia się także w poszczególnych rozdziałach pracy, można tam znaleźć 28 fotografii i 2 mapy. Autorka zadbała także o zamieszczenie w publikacji wykazu najważniejszych terminów karaimskich, wykazu skrótów, indeksu osobowego oraz streszczeń w językach obcych.

Książka Urszuli Wróblewskiej z pewnością zainteresuje nie tylko historyków czy historyków wychowania, ale także pedagogów zajmujących się edukacją międzykulturową, etnografów czy antropologów kultury. W związku ze wskazanymi przez autorkę we „Wstępie” obszarami dalszych badań nad mniejszością karaimską należy wyrazić nadzieję, że prace w tym zakresie będą kontynuowane i prowadzone przez badaczy reprezentujących kilka dyscyplin naukowych. Wydaje się, że ważne są zwłaszcza postulaty opracowania biogramów wybitnych Karaimów (może w formie słownika biograficznego), przeprowadzenia wywiadów z najstarszymi członkami tej grupy i utrwalenia ich wspomnień oraz edytorstwa źródeł.

To ostatnie wyzwanie autorka już podjęła, przygotowując do druku materiały dotyczące działalności Karaimów w Polsce okresu międzywojennego⁹. Przygotowana przez Wróblewską edycja źródeł obejmuje protokoły gminy karaimskiej w Wilnie z lat 1923–1938 oraz protokoły z zebrań Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej z lat 1932–1938.

⁹ Urszula Wróblewska, *Karaimi wileńscy w okresie międzywojennym. Protokoły z posiedzeń organizacji karaimskich. Edycja źródeł* (Białystok: TransHumana, 2015).

W publikacji tej zamieszczono także (w formie aneksu) statuty tych organizacji. Inicjatywa ta jest tym bardziej cenna, że materiały te znajdują się w wileńskich zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego oraz Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, a zatem nie są powszechnie i łatwo dostępne dla wszystkich zainteresowanych historią Karaimów.

Edycja źródeł została przygotowana niezwykle starannie pod względem metodologicznym oraz merytorycznym, stanowi cenne uzupełnienie książki poświęconej działalności kulturalno-oświatowej Karaimów w międzywojennej Polsce. Zamieszczono w niej „Przedmowę”, która zawiera metodologiczne i techniczne uwagi dotyczące edycji źródeł oraz „Wstęp” syntetycznie ukazujący pracę kulturalno-oświatową Karaimów wileńskich. Rzetelnie sporządzono różnorodne odsyłacze, bibliografię, wykazy skrótów oraz indeks nazwisk. Źródła, podobnie jak książka, zawierają streszczenia w językach obcych – angielskim i rosyjskim.

Autorka planuje dalszą działalność edytorską, przygotowuje obecnie do druku przechowywany w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie rękopis pracy Tamary Szyszman pod tytułem *Gimnazjum mińskie 1803–1832*¹⁰.

Prezentowane publikacje Urszuli Wróblewskiej stanowią ważny wkład w badania polskich historyków wychowania nad szkolnictwem mniejszości etnicznych i narodowych w Polsce okresu międzywojennego. Należy podkreślić, że ich autorka przez wiele lat prowadziła obszerne kwerendy, zgromadziła znaczącą bazę źródłową i poddała ją wnikliwej i wielostronnej analizie. Z efektem finalnym jej pracy zdecydowanie warto się zapoznać.

*Agnieszka Wałęga**

Bibliografia

Mauersberg, Stanisław. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968.

* Dr hab. Agnieszka Wałęga, prof. UMK, jest profesorem w Katedrze Teorii Wychowania na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adres: Wydział Nauk Pedagogicznych UMK, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń; e-mail: Agnieszka.Walega@umk.pl.

¹⁰ Autorka wspomina o tych planach w swojej pracy pt. *Karaimi wileńscy*, 102.

- Wróblewska, Urszula. *Karaimi wileńscy w okresie międzywojennym. Protokoły z posiedzeń organizacji karaimskich. Edycja źródeł*. Białystok: TransHumana, 2015.
- Wróblewska, Urszula. *Oświata Tatarów w Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2012.
- Wróblewska, Urszula. „Znaczenie społeczności karaimskiej w rozwoju orientalistyki na uczelniach wyższych w okresie międzywojennym”. W: *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności*, red. Elwira J. Kryńska, Małgorzata Głoskowska-Sołdatow, Anna Kienig, 221–229. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2015.
- Wróblewska, Urszula. „Sytuacja prawna Karaimów w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej w świetle aktów ustawodawczych”. W: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, red. Jarosław Durka, 129–148. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014.
- Wróblewska, Urszula. „Działalność wileńskiego oddziału Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej”. *Acta Baltico-Slavica* 37 (2013): 165–174.
- Wróblewska, Urszula. „Sytuacja oświatowa społeczności tatarskiej w Drugiej Rzeczypospolitej”. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* 21 (2012): 159–188.
- Wróblewska, Urszula. „Polityka oświatowa państwa polskiego wobec mniejszości narodowych, grup etnicznych i wyznaniowych zamieszkujących Kresy Wschodnie w II RP”. *Nauka* 2 (2011): 109–124.
- Wróblewska, Urszula. „Religia Tatarów polskich w szkołach w II Rzeczypospolitej”. W: *Szkoła polska od średniowiecza do XX wieku. Między tradycją a innowacją*, red. Irena Szybiak, Adam Fijałkowski, Janina Kamińska, 389–397. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2010.
- Wróblewska, Urszula. „Źródła wychowania państwowego Tatarów polskich w latach 1918–1939”. W: *Etniczność i obywatelskość w nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. Jerzy Nikitorowicz, Dorota Misiejuk, Mirosław Sobiecki, 136–143. Białystok: TransHumana, 2007.
- Wróblewska, Urszula. „Wileńskie Koło Młodzieży Tatarskiej jako główny inicjator i koordynator działalności społecznej młodzieży tatarskiej w okresie międzywojennym”. W: *Wśród „swoich” i „obcych”. Rola edukacji w społeczeństwach wielokulturowych Europy Środkowej (XVIII–XX wiek)*, red. Stefania Walasek, 136–143. Kraków: TransHumana, 2006.
- Wróblewska, Urszula. „Wiedza kulturowa Tatarów polskich – komunikat z badań”. *Archiwum Etnograficzne* 43 (2005): 205–211.

Wróblewska, Urszula. „Pokolenie młodzieży tatarskiej wobec procesów oświatowych”. *Przegląd Polonijny* 3 (2004): 127–135.

Wróblewska, Urszula. „Wielowymiarowość tożsamości kulturowej Tatarów polskich (raport z badań)”. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 1 (2004): 87–99.

Stanisław Jankowski, *Biblijne źródła charyzmatu i systemu wychowawczego Świętego Jana Bosko*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2016, s. 247.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2016.017>

System wychowawczy św. Jana Bosko stanowi niewątpliwie jedną z największych inspiracji dla współczesnych wychowawców ze względu na spójne i łatwe do przełożenia na praktykę ujęcie istoty wychowania w aspekcie zarówno celów, jak i metod oraz środków. Z tego względu opracowywany jest od strony teoretycznej w wielu publikacjach i pracach naukowych, i to nie tylko przez salezjanów, ale także przez osoby niezwiązane bezpośrednio z instytucjami prowadzonymi w duchu ks. Bosko. Próbując zrozumieć system prewencyjny, nie sposób jednak przejść obojętnie wobec faktu, że został on zbudowany w ramach chrześcijaństwa, czyli stanowi przykład pedagogii odwołującej się do Biblii oraz doświadczenia chrześcijańskiego rozwoju i wychowania. Uchwycenie specyfiki tego systemu domaga się zatem poznania jego biblijnych korzeni. Zadanie przybliżenia biblijnych źródeł charyzmatu i systemu wychowawczego Jana Bosko podejmuje ks. Stanisław Jankowski w swojej najnowszej publikacji, inicjującej przy okazji serię *Biblica et Theologica* Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego. Kompetencje autora do podjęcia tego projektu nie budzą wątpliwości. Po pierwsze, jest jednym z najbardziej uznanych polskich biblistów, specjalizującym się między innymi w problematyce wychowawczej¹. Po drugie, jest salezjaninem,

¹ Zob. Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski, „*Pan, Bóg Twój, wychowuje ciebie*” (*Pwt* 8,5). *Studia z pedagogii biblijnej* (Toruń, Wydawnictwo UMK, 2005); „*Wy Mnie nazywacie «Nauczycielem» i «Panem» i dobrze mówicie*” (*J* 13,13). *Wychowanie w tradycji biblijnej późnożydowskiej i wczesnochrześcijańskiej*, red. Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2010); Stanisław Jankowski, „Myśl pedagogiczna w listach Pawła Apostoła”, *Paedagogia Christiana* 1 (2001): 25-41; Stanisław Jankowski, „Wychowawcza rola mądrości w Mdr 6, 1 – 9, 18”, w: *Edukacja, kultura, teologia: studia ofiarowane księdzu profesorowi Jerzemu Bagrowiczowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Krzysztof Konecki, Ireneusz Werbiński (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Ko-